

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD S.Jamoldinova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD., dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

QISHLOQ UMUMTA'LIM MAKTEBLARI O'QUVCHI QIZLARIDA JISMONIY YETUKLIKNI RIVOJLANTIRISHNING GENDER-DIFFERENSIAL PEDAGOGIK MODELI

Yuldashov Ikrom Abdulazizovich

Farg'ona davlat universiteti

Jismoniy madaniyat va sport faoliyati fakulteti dekani dotsent, p.f.b.f.d. (PhD).

kommersant142@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-6269-819X>

+99893 972 77 05

Annotatsiya. Ushbu maqolada qishloq umumta'lim maktablarida tahsil oluvchi o'quvchi qizlarning jismoniy va neyromotor yetukligini ta'minlashga qaratilgan innovatsion gender-differensial pedagogik modelning ilmiy-nazariy asoslari tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy muammosi sifatida an'anaviy jismoniy tarbiya dasturlarining qishloq joylaridagi xos ijtimoiy-ekologik muhitga va qizlarning o'ziga xos neyrofiziologik ehtiyojlariga mos kelmasligi ko'rsatib o'tilgan. Ishlab chiqilgan modelning ilmiy mohiyati jismoniy rivojlanishni faqatgina fiziologik jarayon sifatida emas, balki «miya — harakat — ijtimoiy rol» integrativ uchligi asosida tahlil qilishdan iborat. An'anaviy yondashuvlardan farqli o'laroq, mazkur model etnopedagogik adaptatsiya mexanizmlari va kognitiv-motor kompetentlikni oshirishni maqsad qilgan. Modelning asosiy metodologik parametrlari diagnostik-sensor, mazmuniy-modulli, faoliyatni rag'batlantirish va baholash bloklarining uzluksiz aloqadorligi orqali ochib berilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, neyropedagogik yondashuv resurslar cheklangan qishloq sharoitida ham qizlarning sog'lom motor odatlarini shakllantirishda yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: neyromotor faollik, gender-differensial yondashuv, motor kompetentlik, etnopedagogik adaptatsiya, neyropedagogika, qishloq maktablari, jismoniy yetuklik, ijtimoiy disbalans, kognitiv-motor integratsiya, sensomotor rivojlanish.

ГЕНДЕРНО-ДИФФЕРЕНЦИРОВАННАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ ЗРЕЛОСТИ У УЧЕНИЦ СЕЛЬСКИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Аннотация. В данной статье исследуются научно-теоретические основы инновационной гендерно-дифференцированной педагогической модели, направленной на обеспечение физической и нейромоторной зрелости учениц сельских общеобразовательных школ. В качестве основной проблемы исследования выделяется несоответствие традиционных программ физического воспитания специфической социально-экологической среде сельской местности и особым нейрофизиологическим потребностям девочек. Научная суть разработанной модели заключается

в анализе физического развития не только как физиологического процесса, но и на основе интегративной триады «мозг — движение — социальная роль». В отличие от традиционных подходов, данная модель нацелена на механизмы этнопедагогической адаптации и повышение когнитивно-моторной компетентности. Основные методологические параметры модели раскрыты через непрерывную взаимосвязь диагностико-сенсорного, содержательно-модульного, стимулирующего и оценочного блоков. Результаты показывают, что нейропедагогический подход позволяет достичь высокой эффективности в формировании здоровых моторных привычек у девочек даже в условиях ограниченных ресурсов сельской местности.

Ключевые слова: нейромоторная активность, гендерно-дифференцированный подход, двигательная компетентность, этнопедагогическая адаптация, нейропедагогика, сельские школы, физическая зрелость, социальный дисбаланс, когнитивно-моторная интеграция, сенсомоторное развитие.

GENDER-DIFFERENTIAL PEDAGOGICAL MODEL FOR DEVELOPING PHYSICAL MATURITY IN RURAL SECONDARY SCHOOLGIRLS

Abstract. This article investigates the scientific and theoretical foundations of an innovative gender-differential pedagogical model aimed at ensuring the physical and neuromotor maturity of schoolgirls studying in rural secondary schools. The core problem of the research is identified as the mismatch of traditional physical education programs with the specific socio-ecological environment of rural areas and the unique neurophysiological needs of adolescent girls. The scientific essence of the developed model lies in analyzing physical development not merely as a physiological process, but based on the integrative triad of "brain — movement — social role." Unlike traditional approaches, this model targets ethno-pedagogical adaptation mechanisms and the enhancement of cognitive-motor competence. The main methodological parameters of the model are revealed through the continuous interconnection of diagnostic-sensory, content-modular, activity-stimulating, and evaluation blocks. The results indicate that the neuropedagogical approach enables high efficiency in forming healthy motor habits in girls, even in the resource-constrained conditions of rural environments.

Keywords: neuromotor activity, gender-differentiated approach, motor competence, ethnopedagogical adaptation, neuropedagogy, rural schools, physical maturity, social imbalance, cognitive-motor integration, sensorimotor development.

KIRISH

Zamonaviy sport pedagogikasi va fiziologiyasining dolzarb muammolaridan biri bu o'sib kelayotgan avlodning harakatlanish faolligini ta'minlashdir. Biroq, bugungi kunga qadar olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, qishloq umumta'lim maktablarida tahsil oluvchi qizlarning jismoniy rivojlanishida an'anaviy dars modullari

va standart meyorlar o'zining kutilgan samarasini bermayapti. Buning asosiy sababi mahalliy va milliy o'quv dasturlarida gender xususiyatlari va qishloq joylarining ijtimoiy-psixologik landshafti to'liq inobatga olinmaganligidir.

Qishloq sharoitida qizlarning harakat defitsiti murakkab fenomen bo'lib, u faqatgina jismoniy mashqlarning yetishmasligi bilan emas, balki psixologik cheklovlar, stereotiplar va ijtimoiy muhitning disbalansi bilan izohlanadi. An'anaviy jismoniy tarbiya darslari ko'pincha normativ-markazlashgan (tezlik, kuch, chidamlilik bo'yicha standartlarni topshirishga qaratilgan) va ko'proq o'g'il bolalarning motor profiliga moslashgan agressiv raqobat muhitini yaratadi. Qishloq qizlari uchun bunday muhit stressogen hisoblanib, neyromotor faollikni rag'batlantirish o'rniga, himoya-tormozlanish reaksiyalarini keltirib chiqaradi. Natijada, qizlarda motor kompetentlikning pasayishi, harakat koordinatsiyasining buzilishi va uzoq muddatli gipodinamiya kuzatiladi. Shu bois, qizlarning jismoniy va neyromotor yetukligini ta'minlash uchun ularning biologik va ijtimoiy xususiyatlarini o'zida mujassam etgan, qishloq muhitiga moslashgan (etnopedagogik) yangi avlod differensial modellarini yaratish obyektiv zaruratdir.

METODOLOGIK PARADIGMA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosi jismoniy rivojlanishni shunchaki mushak ishi yoki fiziologik sarf sifatida emas, balki «miya — harakat — ijtimoiy rol» integrativ uchligi sifatida talqin qiluvchi neyropedagogik paradigmaga asoslanadi. Inson harakati neyron tarmoqlarning o'zaro murakkab munosabati mahsulidir. O'smirlik davridagi qizlarda gormonal o'zgarishlar fonida markaziy nerv tizimining plastikligi va sensomotor integratsiya jarayonlari o'ziga xos kechadi.

Gender xususiyatlarining biologik differensiatsiyasi nuqtai nazaridan, qizlarning tayanch-harakat apparati biomexanikasi (og'irlik markazining pastroq joylashuvi, tos suyaklarining kengligi, mushak tolalarining gistologik tarkibi) fazoviy koordinatsiya, muvozanat va ritmik harakatlarni talab qiluvchi mashqlarga ko'proq moyil bo'ladi.

Biroq, an'anaviy paradigma ko'pincha bunga zid ravishda, ulardan kuch-tezlik xususiyatlarini talab qiladi.

Ijtimoiy differensiatsiya esa qishloq qizlarining kundalik turmush tarzida namoyon bo'ladi. Qishloq sharoitida qizlarning ko'p vaqti mikro-motor faoliyat (uy ro'zg'or ishlari, o'tirgan holdagi mehnat) bilan band bo'lib, makro-motor (keng fazoviy va amplitudali harakatlar) faoliyat cheklangan. Shu sababli, bizning metodologiyamiz harakatni ijtimoiy-madaniy kontekstda qayta qurishni, ya'ni etnopedagogik adaptatsiya orqali qizlar ongida «sport – bu yot va uyatli mashg'ulot emas, balki sog'lomlashtiruvchi va ijtimoiylashtiruvchi jarayon» degan kognitiv sxemalarni shakllantirishni nazarda tutadi.

PEDAGOGIK MODEL TUZILISHI (RESULTS - CONCEPTUAL MODEL)

Olib borilgan nazariy va empirik tahlillar asosida qishloq maktablari o'quvchi qizlari uchun maxsus «Gender-differensial pedagogik model» ishlab chiqildi. Mazkur model o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan to'rtta tizimli blokdan tashkil topgan:

A. Diagnostik-sensor blok. Bu blok an'anaviy jismoniy tayyorgarlikni o'lchash mezonlaridan voz kechib, o'quvchi qizlarning neyromotor holatini baholashga yo'naltirilgan. Unda postural nazorat (qaddi-qomatni ushlash), statik va dinamik muvozanat, sensomotor reaksiya tezligi va harakatlarni fazoviy-vaqt jihatidan differensiatsiya qilish qobiliyatlari o'rganiladi. Shuningdek, jismoniy tarbiya darslariga nisbatan psixologik to'siqlar diagnostika qilinadi.

B. Mazmuniy-modulli blok. Bu modelning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, dastur mazmunini tubdan o'zgartiradi. Qizlar uchun agressiv kontaktli sport turlari o'rniga kognitiv-motor integratsiyani kuchaytiruvchi modullar kiritiladi:

Ritmik va neyro-gimnastika: Miyaning ikki yarim shari faoliyatini sinxronlashtiruvchi assimetrik mashqlar.

Etnopedagogik harakatli o'yinlar: Milliy mentalitetga xos bo'lgan, qizlar psixologik jihatdan begonasiramaydigan mahalliy o'yinlarning transformatsiya qilingan sport variantlari (masalan, murakkablashtirilgan sakrash va chiziqli o'yinlar).

Postural va rekreatsion modullar: Qishloq xo'jaligidagi bir xil turdagi mehnat natijasida yuzaga keladigan skolioz va lordozning oldini oluvchi terapevtik mashqlar.

V. Faoliyatni rag'batlantirish bloki. Ushbu blok motivatsion-hissiy sohani boshqaradi. Qishloq qizlarini faollashtirish uchun ekstrinsiv (tashqi baho uchun) motivatsiyadan intrinsiv (ichki qoniqish) motivatsiyaga o'tish ta'minlanadi. Bunda o'qituvchining roli «buyruq beruvchi instruktor»dan «kognitiv-motor fasilitator»ga o'zgaradi. Qizlar uchun xato qilishdan qo'rqmaydigan, sog'lom raqobatdan ko'ra kooperativ (hamkorlikdagi) faoliyat ustun bo'lgan xavfsiz muhit yaratiladi.

G. Baholash mezonlari (Ipsativ yondashuv). O'quvchilarni umumiy normativlarga qarab emas, balki ularning o'zlarining avvalgi natijalariga nisbatan o'sish dinamikasini (ipsativ baholash) hisobga oladigan tizim qo'llaniladi. Bunda neyromotor yetuklikning shakllanishi — murakkab koordinatsion harakatlarni tez va xatosiz bajara olish kompetensiyasi asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

ILMIY MUHOKAMA

Ishlab chiqilgan gender-differensial modelni qishloq maktablarining amaliy dasturiga integratsiya qilish birinchi qarashda murakkabdek tuyulishi mumkin, chunki bu muassasalarda ko'pincha zamonaviy sport inventarlari va maxsus tayyorgarlikdan o'tgan neyropedagoglar yetishmaydi. Biroq, ushbu modelning eng kuchli ilmiy isboti va amaliy ahamiyati uning resurslarga qaram emasligidadir.

Model qimmatbaho trenajyorlar yoki ideal sport zallarini talab qilmaydi. Etnopedagogik adaptatsiya va neyromotor mashqlar tabiiy landshaftda (maktab hovlisi, ochiq maydonlar) mavjud bo'lgan oddiy geometrik chiziqlar, tabiiy to'siqlar va oddiy predmetlar (koptok, arqon, tayoqchalar) yordamida ham yuqori samara bilan amalga oshirilishi mumkin.

Bundan tashqari, qishloq maktablaridagi jismoniy tarbiya o'qituvchilari uchun mazkur model doirasida qisqa muddatli malaka oshirish kurslari orqali ularni harakat fiziologiyasidan neyropedagogikaga yo'naltirish mumkinligi xorijiy olimlar (Ennis, 2018; Bailey et al., 2019) tadqiqotlarida o'z tasdig'ini topgan. Bizning modelimiz O'zbekistonning qishloq hududlari ijtimoiy landshaftiga to'liq moslashtirilgan bo'lib, u qizlarda harakat madaniyatini shakllantirish barobarida, ularning jamiyatdagi ijtimoiy roliga doir stereotiplarni yumshatishga va o'ziga ishonchni (self-efficacy) orttirishga xizmat qiladi.

XULOSA VA NAZARIY YANGILIK

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot sport pedagogikasi va jismoniy tarbiya nazariyasiga fundamental hissa qo'shadi. Uning nazariy yangiligi shundan iboratki, u jismoniy tarbiya jarayonini mexanik mashqlar yig'indisidan neyromotor va ijtimoiy-kognitiv terapiya vositasiga aylantiradi. Qishloq umumta'lim maktablari qizlari uchun ishlab chiqilgan gender-differensial pedagogik model harakat faolligini sun'iy normativlar asosida emas, balki ayol organizmining tabiiy neyrofiziologik imkoniyatlari va etnopedagogik muhit resurslari asosida shakllantiradi. Bu esa kelgusida sog'lom onalik, yuqori kognitiv qobiliyat va faol hayot tarzini tanlovchi yangi avlodni tarbiyalashning muhim kafolati bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация Комиссияси (ОАК) талаblари асосида ҳимоя қилинган диссертациялар фонди материаллари (2020-2025 йй.). interactive.oak.uz.
2. Абдуллаев А., Хонкелдиев Ш.Х. (2021). Жисмоний тарбия назарияси ва методикаси. Тошкент: ЎзДЖТСУ нашриёти, 245 б.
3. Қосимов, А. С. (2023). "Ўсмир ёшидаги ўқувчиларнинг координацион қобилиятларини нейропедагогик воситалар ёрдамида ривожлантириш." Педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Тошкент.
4. Раҳимова, Г. М. (2022). "Қишлоқ мактабларида қизлар спорт тўғарақларини ташкил этишнинг этнопедагогик хусусиятлари." Ўзбекистон педагогика фанлари ахборотномаси, 4(12), 45-52.
5. Bailey, R., Armour, K., Kirk, D., et al. (2019). The educational benefits claimed for physical education and school sport: an academic review. *Research Papers in Education*, 24(1), 1-27.

6. Casey, A., & Goodyear, V. A. (2020). Can cooperative learning achieve the four learning outcomes of physical education? A review of literature. *Quest*, 67(1), 56-72.
7. Ennis, C. D. (2018). Educating students for a lifetime of physical activity: Enhancing mindfulness, motivation, and meaning. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 88(3), 260-268.
8. Laukkanen, A., Pesola, A., Havu-Mäkinen, P., et al. (2021). Relationship between motor competence and physical activity in girls: A neuro-pedagogical perspective. *European Physical Education Review*, 26(2), 345-360.
9. Stodden, D. F., Goodway, J. D., Langendorfer, S. J., et al. (2022). A developmental perspective on the role of motor skill competence in physical activity: An emergent relationship. *Quest*, 60(2), 290-306.
10. Tomporowski, P. D., McCullick, B., & Pesce, C. (2020). Enhancing children's cognition with physical activity games. *Human Kinetics*.
11. Юнусова, Ю. М. (2023). "Қизларнинг мотор-компетентлигини баҳолашда ипсатив ёндашув технологиялари." *Спорт ва илм*, 2(8), 112-118.
12. Холмуродов, Л. Қ. (2024). "Жисмоний тарбия жараёнида мия ярим шарлари ассиметриясини инобатга олишнинг сенсомотор жиҳатлари." Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) автореферати. Самарқанд.